

TIME

THE WEEKLY NEWSMAGAZINE

**Is
God
Dead?**

PRAVNI FAKULTET OSIJEK
Studij socijalnog rada
Religija i socijalna pitanja - Izborni

KRATAK UVOD U SOCIOLOGIJU RELIGIJE

«Religija je prvo pitanje našega
djetinjstva i posljednje pitanje
naše starosti».

E. Ćimić

Religija danas?

«Govoriti o religiji znači govoriti o drami suvremenog društva i čovjeka, koja se ne odigrava manifestno, već latentno, u dubini središnjih struktura suvremenog društva, u unutarnjoj drami mnogoznačnog formiranja čovjekove osobnosti.»

(Esad Ćimić, *Drama ateizacije*)



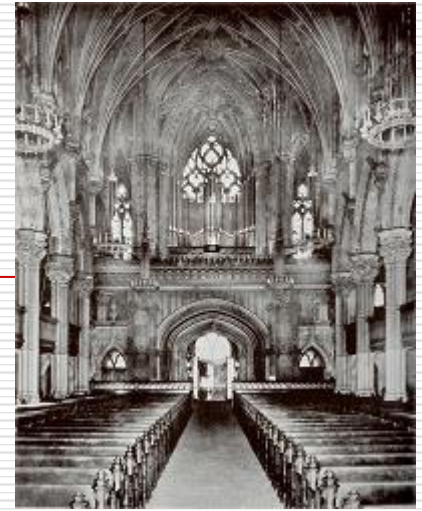
Nekoliko uvodnih teza



1. «Religija je prvo pitanje našega djetinjstva i posljednje pitanje naše starosti»;
2. Religija je «bitan i trajan oblik života ljudskog roda»;
3. Religija je prestala biti vlasništvom javnosti i iščeznula je u svojevrсну osobnu razbibrigu;
4. «Religija je oduvijek bila jedno od najmoćnijih sredstava za opravdanje političke vlasti» ...

RELIGIJA je zapravo okvir za **RELIGIOZNOST**.
Ova druga je osobno shvaćanje (institucionalne) religije.

Neke sociološke činjenice o religiji



1. Sva društva svijet dijele u dvije temeljne kategorije: **sveto i profano**;
2. Religija je **najstariji oblik društvene svijesti**;
3. Utjecaj religije (i vjere) danas je manji nego u tradicionalnom svijetu - **sekularizacija**;
4. U **globaliziranom** društvu religija može biti izvor dijaloga i susretâ kultura, ali i sukoba i isključivosti ...

«RELIGIJA SE POVEZUJE S IDEJOM INSTITUCIJE A IZVAN TOGA S PERSONIFICIRANIM BOŽANSTVOM. MOŽEMO ŽIVJETI BEZ RELIGIJE, ALI NE I BEZ RELIGIJSKOG». (R. Debray)

1. Što je sociologija religije?

Grana opće sociologije koja se bavi istraživanjem utjecaja društva na religiju i obrnuto, te religijskih institucija.

- ❑ Izučava društvenu ulogu (smisao) religije kao društvenog fenomena;
 - ❑ Nastala iz filozofske kritike religije 19. st. (Feuerbach → religija kao zabluda);
 - ❑ Klasici: K. Marx, É. Durkheim i M. Weber.
-

Društvene okolnosti razvoja



- ❑ **Društveni procesi 19. st.** (gubi svoj dominirajući utjecaj na druge novonastale društvene institucije);
- ❑ **Ključna sociološka pitanja:** (1) na koji način religija pridonosi održavanju društvenog poretka i (2) kakav je odnos između religije i kapitalizma?
- ❑ Najvažniji društveni čimbenik – **sekularizacija**;
- ❑ Razvoj snažne **kritike religije** (immanentne i interreligijske);

SOCIOLOŠKA JE PREDODŽBA 19. ST. BILA DA ĆE INDUSTRIJSKI KAPITALIZAM OSLABITI TRADICIONALNU RELIGIJSKU PRIVRŽENOST I TIME DRUŠTVENU KOHEZIJU.

Pristupi proučavanju

1. **Funkcionalistički** – uloga religije u društvu i njezina funkcija u održanju društvenog poretka;
 2. **Marxistički** – kritika religije i njezin odnos prema čovjekovoj slobodi;
 3. Uloga religije u stvaranju modernog društva.
-

Kako je religija započela?

(Dva moguća tumačenja)

- 1. Animizam** (iz čovjekova pokušaja da razumije samog sebe (vlastitu posebnost)
→ ideja o postojanju duhova kojima se tumače prirodne i društvene pojave
→ religija pomaže u egzistencijalnom razumijevanju sebe i svijeta).
- 2. Naturizam** (iz čovjekova doživljaja prirode koja ga okružuje
→ ideja o postojanju prirodnih sila koje utječu na čovjeka i svijet
→ religija pomaže u emocionalnom razumijevanju sebe i svijeta).

Animizmom je čovjek zadovoljio potrebu da shvati i razumije smrt, snove i vizije.

Naturizam je čovjekova reakcija na djelovanje snage i čudesa prirode na njegove emocije.

2. Definicije religije

(supstantivna definicija)

- Ovisno o sadržaju možemo reći da je religija

«Skup vjerovanja koja prihvaćaju pripadnici neke zajednice, a uključuje simbole na koje se gleda sa strahopoštovanjem ili divljenjem, kao i obrede u kojima sudjeluju članovi zajednice».

(Giddens, *Sociologija*)

Durkheim definira religiju kao podjelu na SVETO i PROFANO. Sveti predmeti pobuđuju divljenje, štovanje i obožavanje, dok svjetovni predmeti ne pobuđuju takve osjećaje.

Supstantivna definicija religije (II)

«[S]ocijalno-individualno realiziran odnos prema nečemu što nadilazi ili obuhvaća čovjeka i njegov svijet, a oživotvoruje se u tradiciji i zajednici [...], odnos prema posljednjoj istinskoj stvarnosti, kako se to uvijek treba razumijevati [...] Za razliku od filozofije, u religiji je riječ o poruci spasenja i putu spasenja ujedno.»

(Hans Küng)

FASCINANS = TREMENDUM = MYSTERIUM = SVETO

Funkcionalistička definicija religije

- Promatrano kroz **funkciju** koju religija ima za društvo ili pojedinca možemo reći da je religija

«[S]ustav vjerovanja i praktičnih djelovanja koje grupa ljudi koristi u borbi s temeljnim problemima ljudskog života».

(Haralambos, *Sociologija*)

Evolucija vjerovanja:
MAGIJA → RELIGIJA → ZNANOST

3. Socijalne funkcije religije

- Društvena integracija
 - Društvena kontrola
 - Ideološke funkcije religije
 - Utjecaj religije na društvene promjene
-

Što je religioznost?

Pojam religioznost implicira **subjektivni, individualni stav** koji nastaje kao posljedica **usvajanja određenih religijskih vjerovanja**, a koji ne mora biti povezan sa samo jednom konkretnom religijom.

- **Obilježja:** unutarnja, privatna, subjektivna i emocionalna stvarnost;
- **Oblici:** (1) crkvena [tradicionalna] i (2) vancrkvena.

Pridjev **religiozno** označava osobni, subjektivni stav pojedinca prema Apsolutnom, dok se pojam **religijski** odnosi na ono što pripada nekoj religiji, što je vlastito nekom pokretu religioznog sadržaja.

«Pučka religioznost»

Oblik vancrkvene religioznosti koju slavi narod (puk) u skladu sa svojom religijskom tradicijom, osjećajima, moralom i nadom.

- ❑ Oblik elementarne vjere (kao nadomjestak za teološku neukost);
- ❑ Povezana s praznovjerjem, tradicijom, običajima, društvenim navikama i kičem;
- ❑ «Vjera običnog puka, religioznost u neposrednom obliku, samonikla i naravna» (J. Jukić).

Riječ KIČ dolazi iz Njemačke i označava nešto pretjerano i lažno.

Odnos religije i vjere

- **Religija** = vanjska, javna, objektivna, ustanovljena i racionalna stvarnost.
- **Vjera** = osobni stav prema religiji i religioznosti;

«Vrsta znanja čija se sigurnost ne može provjeriti empiričkom provjerom niti racionalnim postupkom, nego se svodi na **subjektivno intuitivno uvjerenje** ili na **postavke** koje su prihvaćene kao načela dokazivanja».

Ateizam

«[N]auk ili ponašanje **KOJE NIJEČE** Božju opstojnost ili neku drugu stvarnost iznad čovjeka».

□ Dva tipa:

1. **Teoretski** (ne priznaje Božju opstojnost);
2. **Praktični** (ponašanje kao da Bog ne postoji, iako dopušta njegovo postojanje).

«**DRUŠTVA NE POSTAJU SVJETOVNA KADA SE POSVE OSLOBODE RELIGIJE, NEGO KADA IH ONA VIŠE PREVIŠE NE UZRUJAVA**».

(T. Eagleton, *Kultura i smrt Boga*)

Agnosticizam

- Pojam uvodi T.H. Huxley (1869.) u značenju - «ne znati ništa» o nekom nerješivom problemu;
- Nije uvjerenje već **metoda spoznaje utemeljene na neposrednom iskustvu** (kao jedinom izvoru spoznaje).
- **Osnovna teza:** Nije moguće spoznati nikakve metafizičke istine ili nadosjetilne stvarnosti.



«Prihvaćam da Bog postoji,
ali moje iskustvo to nije potvrdilo».

Ivo Josipović

Pojam «civilne (građanske) religije»

**Kvazireligiozna vezanost
za simbole i institucije
civilnog života.**



- Minimalni elementi (kvazi)religijskog u svjetovnom;
- Svjetovne institucije dobivaju religijsku dimenziju;
- «Svetim» postaju «civilni» rituali (državni blagdani, parade, predsjedničke prisege), simboli (nacija, država, zastava) i institucije (sud, parlament).

POJAM «CIVILNA RELIGIJA» VODI PODRIJETLO OD J.J. ROUSSEAU U ČIJE VRIJEME JE DOŠLO DO ODVAJANJA RELIGIJSKOG SUSTAVA OD LEGITIMACIJE POLITIČKOG AUTORITETA.

Primjer 1.

Komunizam kao (civilna) religija?



- Komunizam = «pseudoreligija»?
- Religija je promijenila formu – transcendentno je (izgubivši onostranost) postalo imanentno;

Religija (transcendentno)

vs.

Komunizam (imanentno)

Bog(ovi)/heroji/titani

Obećana zemlja/Jeruzalem

«novo Nebo i nova Zemlja»

Kristov grob/relikvije svetaca

Crkva/zajednica/milostinja

Svećenici/redovnici

Svetkovine/blagdani/spomendani

Ministranti/vjeronauk

Vođe/heroji/maršali

SSSR/Moskva

besklasno društvo

Lenjinov mauzolej/grobovi heroja

Partija/organizacija/članarina

Članovi CK

Manifestacije/sletovi/«Dan mladosti»

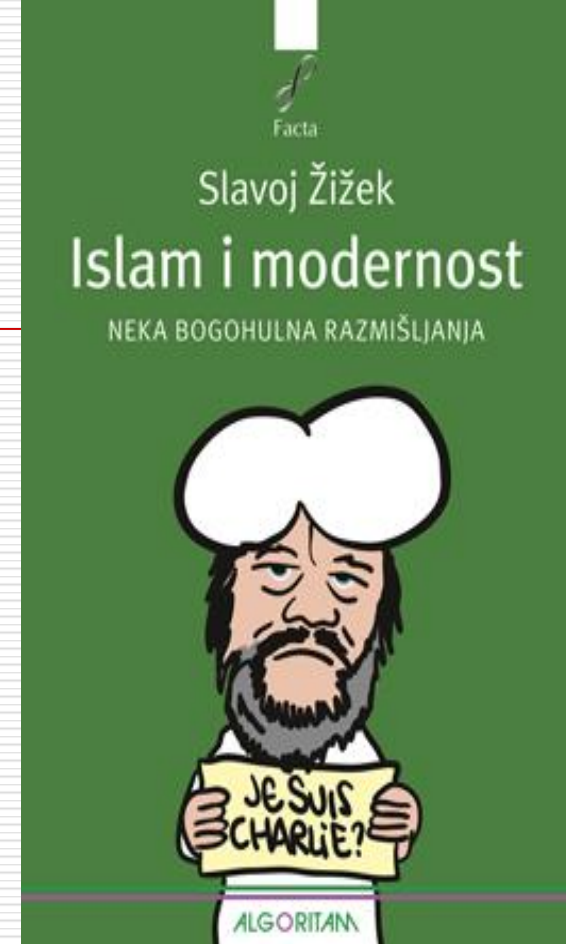
Pioniri/sat s omladincem

Religijski (vjerski) fundamentalizam

«**Pojam označava povratak temeljima neke religije, njezinim dogmama i istinama**».

- ❑ Jaka privrženost skupu načela ili uvjerenja jedne religije;
- ❑ **Temeljne ideje:** religija, doslovnost, antisekularizam, antimodernost, militantnost;
- ❑ **Tipovi:** protestantski, islamski i židovski;
- ❑ Odgovor na brze i snažne društvene promjene?

Curtis L. Laws je 1920. godine skovao izraz *fundamentalist* i odredio ga kao onoga tko je «spreman za ogorčenu borbu za temelje (*fundamentals*) vjere».



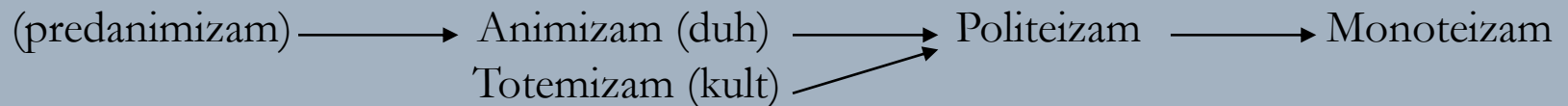
4. Vrste religija

□ Po izvorištu:

1. prirodne (totemizam, animizam)
2. objavljene (židovstvo, kršćanstvo i islam) i
3. etičke (budizam, konfucijanizam i taoizam) religije.

□ Po objektu:

1. politeizam (istočnjačke religije) i
2. monoteizam (objavljene religije).



Animizam



- Lat. *animus* = um ili duša;
- **Vjerovanje u duhove ili duše**
(dobronamjerne ili zlonamjerne)
za koje se smatra da nastanjuju
isti svijet kao i ljudi te da na
razne načine utječu na ljudsko ponašanje;
- Prema Durkheimu prvi oblik religije.

«U srednjovjekovnoj Europi vjerovalo se da pojedince zaposjedaju zli duhovi te su ih kažnjavali i progonili kao vještice i čarobnjake».

Totemizam



- Izvorište u totemu:

Sustav vjerovanja vezanih uz

neku životinju ili biljku, koji su u nekim slučajevima i temelj društvene organizacije;

- Totem može biti: (1) plemenski i (2) spolni;
- Uvođenje **egzogamije** (zabrana incesta i ubojstva).

«Kada primitivan čovjek sebe nazove imenom neke životinje, koju naziva bratom i odbija je ubijati, kaže se da je ta životinja njegov totem».

(J. Frazer, *Zlatna grana*)

Religije Dalekoga istoka

- Hinduizam (reinkarnacija, kastinski sustav);
- Etičke religije (nemaju bogove, ističu etičke ideale):
 - Budizam (nirvana, odbacivanje kasta);
 - Konfucijanizam (život u skladu s prirodom, kult predaka, temelj kulture vladajućih skupina u tradicionalnoj Kini);
 - Taoizam (meditacija, nenasilje).

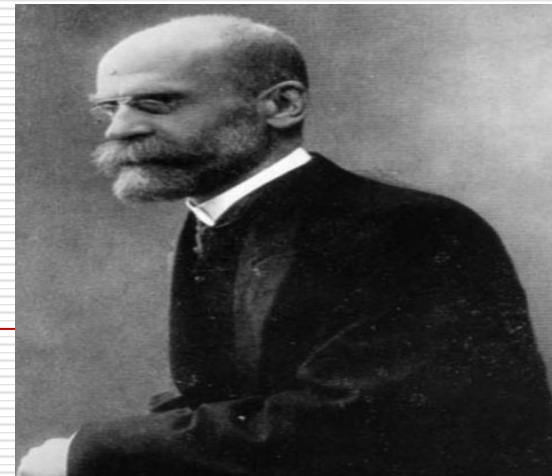
**«Poznavati druge jest inteligencija; poznavati sebe prava je mudrost.
Kontrola drugih je snaga; kontrola sebe samog prava je moć».**

Taoistička filozofija

5. Sociološke teorije religije

- Tri najznačajnije: Durkheim, Weber i Marx;
 - Što im je zajedničko?
 1. Niti jedan nije bio religiozan;
 2. Vjerovali su da će utjecaj religije u moderno doba slabjeti;
 3. Religija je za njih bila iluzija;
 4. Sva religijska vjerovanja nisu (istovremeno) prihvatljiva.
-

Durkheim o religiji



□ Religija je

«unificirani sustav vjerovanja i prakse povezanih sa svetim stvarima, to jest onim što je izdvojeno i zabranjeno».

□ Religija = distinkcija između «svetog» i «profanog»;

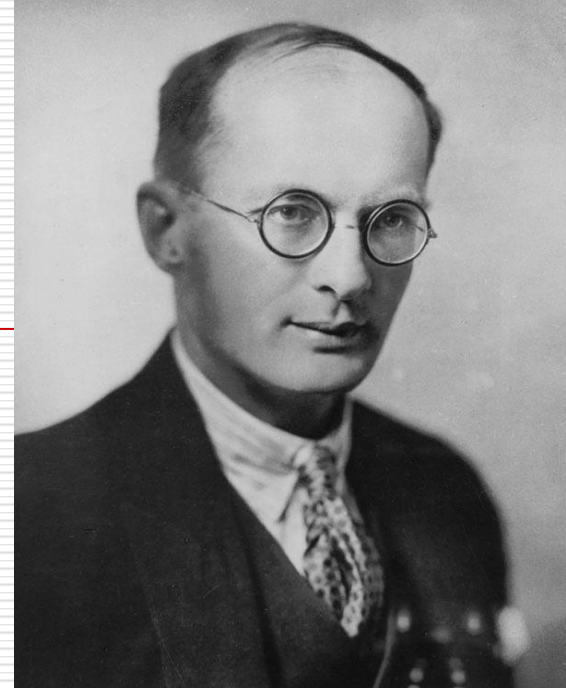
□ Totemizam = elementarni ili najjednostavniji oblik religije.

«Pojam koji se obično smatra karakterističnim za sve što je religijsko jest pojam natprirodnoga. To je svaki poredak stvari koji nadilazi domašaj našeg razuma».

(E. Durkheim, *Elementarni oblici religijskog života*)

Funkcionalističke teze o religiji

(Durkheim – Malinowski – Parsons)



Bronislaw Malinowski
(1884-1942)

- ❑ **Naglasak na potrebama društva**
(a ne pojedinca kao kod animizma i naturizma);
- ❑ Utemeljena na **razlikovanju «svetog»**
(sakralnog) **od «svjetovnog»** (profanog);
- ❑ **Religija jača «kolektivnu svijest»;**
- ❑ **Životne krize okružene su religijskim ritualima**
(kontrolira stres i tjeskobu pojedinca koje bi mogle naštetiti društvu);
- ❑ **Religija je dio sistema kulture** (nudi smjernice za ponašanje u «kriznim situacijama», neizvjesnostima i sl.).

«RELIGIJA ODRŽAVA DRUŠTVENU STABILNOST, UBLAŽUJUĆI NAPETOST I FRUSTRACIJU KOJE BI MOGLE POREMETITI DRUŠTVENI POREDAK».

(Haralambos/Heald, *Uvod u sociologiju*)

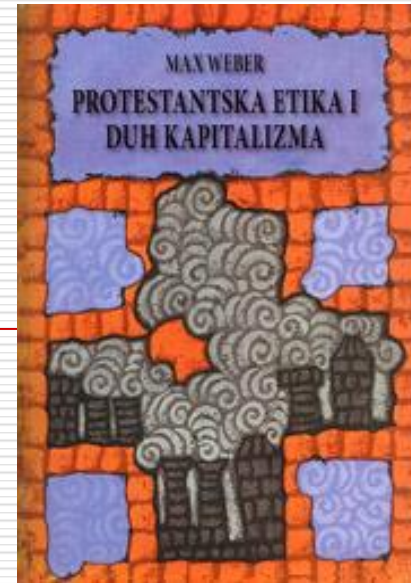
Weber i religija



- ❑ Najznačajniji sociolog religije;
- ❑ Religija = generator društvenih promjena;
- ❑ Ljudsko djelovanje → svjetonazori pojedinaca;
- ❑ Religijska uvjerenja → ekonomsko ponašanje (kritika Marxa)
- ❑ «Racionalizacija» → važnost modernosti i sekularizacije;
- ❑ Racionalnost može biti u neskladu s vjerom religije (vjernicima će biti sve teže zadržati svoju vjeru).

«Razvoj kapitalizma omogućio je ne samo kalvinizam, već i tehnologija i ekonomski sustav zemalja u kojima se razvijao. U razvoju kapitalizma jednako su važne i ideje kao i materijalni faktori, stoga niti jedan ne smijemo zanemariti u objašnjavanju kapitalizma».

«Protestantska etika i duh kapitalizma» (iz 1905.)



- Kapitalizam se razvio u okvirima asketskog kalvinističkog protestantizma;
- Asketska etika: **suzdržljivost + samodisciplina** (marljivost) = **uspjeh u karijeri** («milost odozgor»);
- Uspjeh u karijeri → **ulagati u posao** (a ne na zadovoljenje materijalnih poriva, jer oni nikada ne nestaju);
- **Bît kapitalizma** = «težnja za stjecanjem zarade i uvijek iznova novog i novog profita».

«Jer religija nužno mora uroditi marljivošću i štedljivošću, a ove pak ne mogu do uroditi bogatstvom. Moramo savjetovati sve kršćane da stječu sve što mogu i da štede koliko mogu; zapravo da se obogate». (*Protestantska etika*)

Marx i religija



- (rođen kao) Židov → (odgajan kao) kršćanin → (živio kao) ateist;
- Utjecaj **L. Feuerbacha** («Bît kršćanstva»)
- **Bog** = ljudska projekcija savršena čovjeka (ideal);
- **Religija** = iluzija koja olakšava patnje (zbog položaja u ekonomskoj bazi) → instrument dominirajućih klasa (za osiguranje mira od potlačenih):

«Religija je samo iluzorno sunce koje se okreće oko čovjeka, sve dok se on ne okreće oko sebe».

«Religiozna je bijeda jednim dijelom izraz zbiljske bijede, a jednim dijelom prosvjedovanje protiv te zbiljske bijede. Religija je uzdah potlačenog stvorenja, duša svijeta bez srca». (Marx)

Marxistička perspektiva (I) – Religija kao «opijum naroda»

- Prema marksističkim autorima religija djeluje ka omamljujuće sredstvo:
 1. jer obećava raj i vječno blaženstvo nakon smrti;
 2. jer religija patnju (koja je posljedica opresije) pretvara u vrlinu;
 3. jer nudi nadu da će rješenje društvenih problema doći «s neba»;
 4. jer opravdava društveni poredak i položaj pojedinca u njemu. →

«Bogataša u njegovu dvorcu,
i bijednika što kod dveri mu stoji,
Bog ih skromnim i uglednim stvori,
i imanje i stanje im odredi».

Marksistička perspektiva (II) – Religija i društvena kontrola

- ❑ **Instrument tlačenja** (održavajući postojeći sustav izrabljivanja);
- ❑ **«Obeshrabruje»** siromašne da išta promijene (potiskuje bilo kakvu promjenu nepravednog sustava);
- ❑ Stvara **lažnu klasnu svijest** (potlačene čini slijepima za njihovu pravu situaciju i zbiljske interese, dok bogate opravdava);
- ❑ Služi za **opravdanje društvenih nejednakosti i socijalnih nepravdi** (kako bogatima tako i siromašnima);
- ❑ Ima **podršku vladajućih klasa** (jer promiče njihove interese).

«Religija je tek iluzorno sunce koje se okreće oko čovjeka».

Marx/Engels

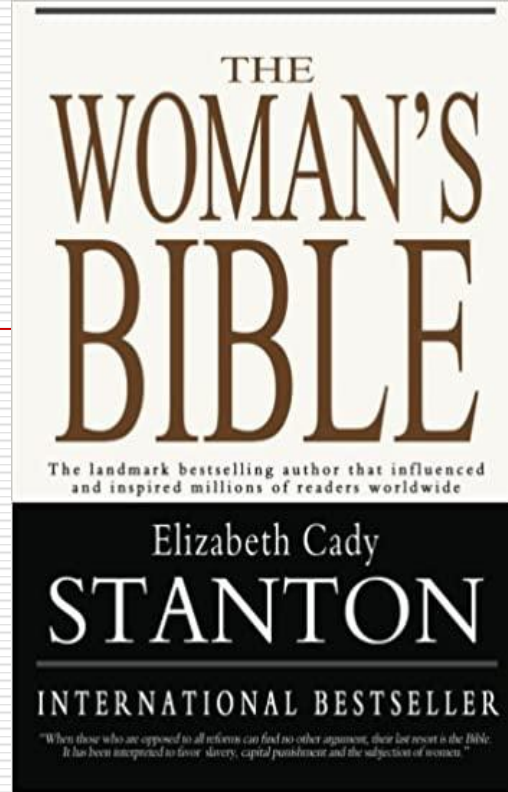
«Župnik uvijek ide ruku pod ruku sa zemljoposjednikom».

Marx/Engels

Rod i religija

(Feministička kritika religije)

- ❑ Žene najčešće isključene iz hijerarhije moći;
- ❑ E. C. Stanton «The Woman's Bible» (1985.)
→ božanstvo stvara muškarce i žene;
- ❑ Uloga žena u svjetskim religijama neistraženo područje;
- ❑ Žene u religijskim organizacijama (uglavnom svedene na redovnice koje nadziru muškarci);
- ❑ Žene i katoličanstvo / Anglikanska crkva ...



Neka obilježja

- ❑ → religija može biti instrument dominacije i ugnjetavanja žena;
- ❑ Zapadnjačke religije uglavnom dominantno muške (sve tri objavljene religije «objavio» je muškarac, i sve tri svete knjige (Toru – Bibliju – Kuran) pisali su muškarci);
- ❑ **S. de Beauvoir** → muškarci kroz religiju nadziru ponašanje žena (religija kao obmana);
- ❑ Može li religija biti izvor diskriminacije?

«Religije su samo još dodatno otežale već ionako težak položaj žena i nametnule im nova opterećenja».

Nawal El Saadawi



6. Vrste religijskih organizacija

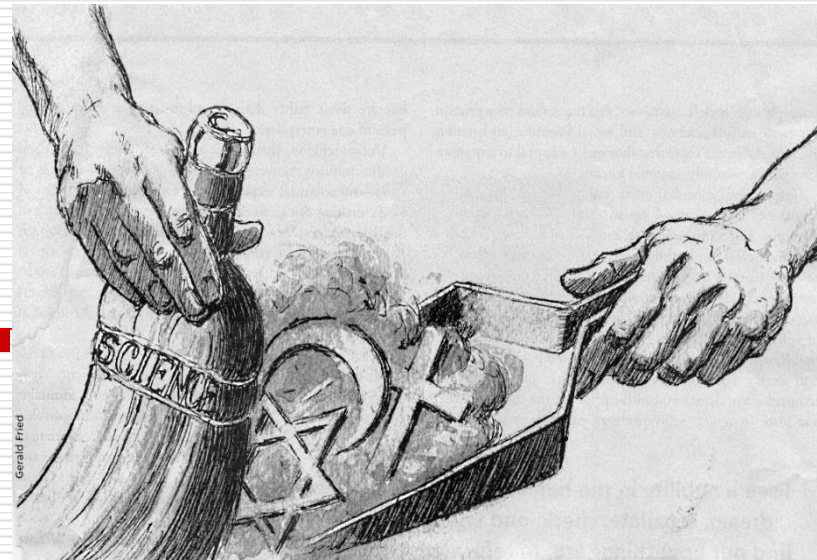


- **Crkve** – veliko, dobro ustanovljeno religijsko tijelo (hijerarhija, organizacija, kult, učenje);
- **Sekta** – (sljedba) manja, mnogo neorganiziranija skupina vjernika; protest protiv neke Crkve;
- **Denominacija** – sekta koja se “ohladila” i od aktivne prosvjedne skupine postala institucionalizirano tijelo (Kalvinizam, Metodizam...);
- **Kult** – najlabavije i najnestabilnije; usredotočeni na pojedinačno iskustvo (spiritualizam, astrologija...).

KULT: lat. *cultus* = obrađivati zemlju, štovati ili častiti.

7. Religija i sekularizacija

«[P]roces u kojem se društvo sve manje temelji na svetom ... a sve više na čovjeku i svijetu.»



□ Društvene posljedice procesa:

1. Religija postaje jedna od mnogih (uslužnih) društvenih institucija;
2. Autoritet i važnost religijskih vjerovanja opada;
3. Smanjuje se crkveno a povećava osobno vjerovanje ...

SEKULARIZACIJU JEDNOSTAVNO MOŽEMO DEFINIRATI KAO PROCES OPADANJA UTJECAJA RELIGIJE NA DRUŠTVO.

Dimenzije (ili aspekti) sekularizacije

- **Razina članstva** u religijskim organizacijama (statistika i službeni podaci, aktivno sudjelovanje u životu organizacije);
- **Razina društvenog utjecaja**, bogatstva i ugleda religijske organizacije;
- **Stupanj religioznosti** (uvjerenja i vrijednosti članova, te njihova uključenost u život organizacije).

Sekularizacija je složen sociološki pojam, dijelom zato što ne postoji konsenzus o tome kako mjeriti taj proces.

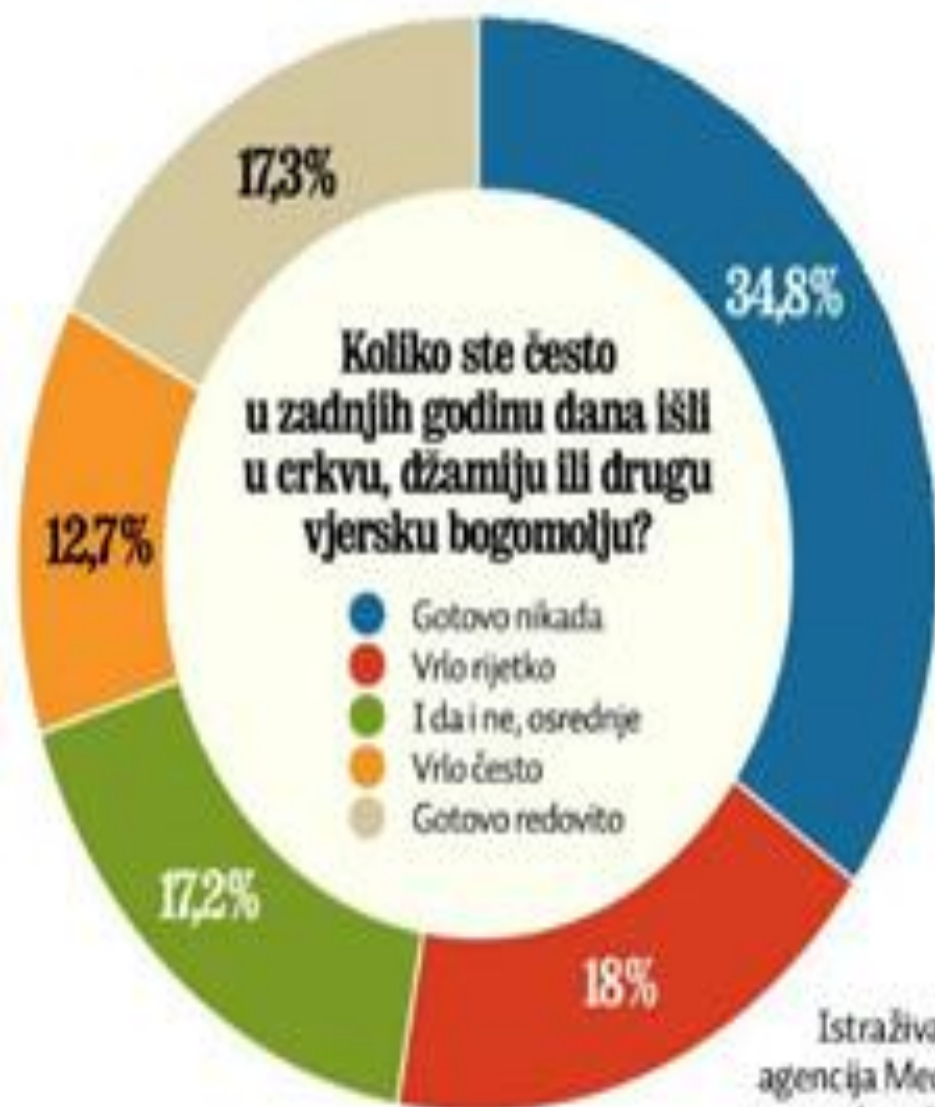
Religijska pripadnost u Hrvatskoj

<input type="checkbox"/> Kršćani	92,83%
Rimokatolici	87,83%
Pravoslavci	4,42%
Protestanti	0,43%
<input type="checkbox"/> Agnostici i neizjašnjeni	2,99%
<input type="checkbox"/> Nisu vjernici	2,22%
<input type="checkbox"/> Muslimani	1,28%
<input type="checkbox"/> Židovi	0,01%

Najviše izjašnjenih kao rimokatolici: Krapinsko-zagorska (97,47%);

Najmanje izjašnjenih kao rimokatolici: Istarska (78,09%).

Odlazak u crkvu u Hrvatskoj



Istraživanje provela
agencija Mediana za Jutamji
na uzorku od 1000 ispitanika

Vjeruju li Vaše kolege u Boga?

(N = 71, ak. god. 2010./2011.)

Znam da Bog postoji i u to nimalo ne sumnjam	65 %
Premda imam neke sumnje, osjećam da vjerujem u Boga	12 %
U nekim situacijama vjerujem u Boga, ali u nekima ne vjerujem	3 %
Ne vjerujem u osobnoga Boga, ali vjerujem u vrstu više sile	11 %
Ne znam postoji li Bog, i ne vjerujem da postoji način da se to utvrdi	5 %
Ne vjerujem u Boga	3 %

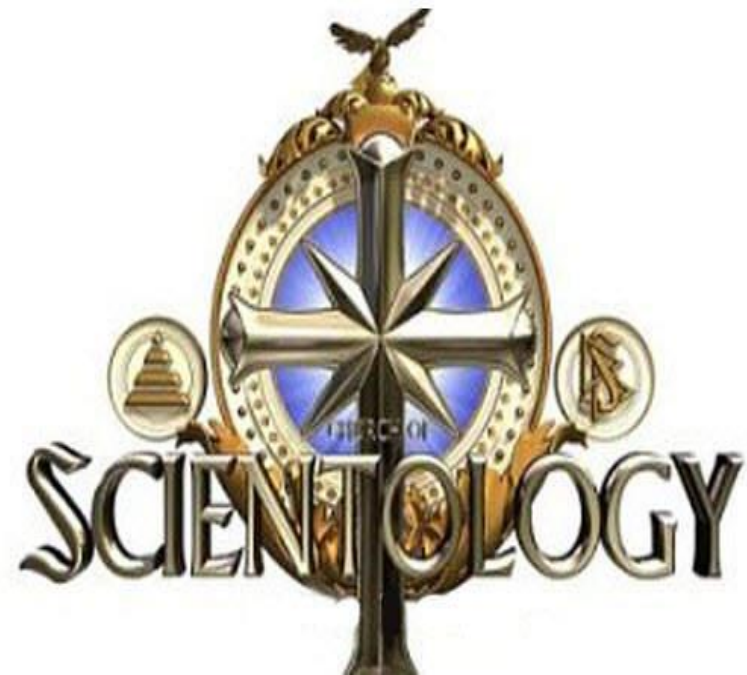
8. Novi religijski pokreti

«Niz vjerskih i duhovnih skupina, kultova i sekti koje su nastale usporedno s glavnim religijama».

- ❑ Nastali iz glavnih vjerskih tradicija;
 - ❑ Članstvo: obraćenici i dobro obrazovana srednja klasa;
 - ❑ Razlozi nastanka: odbacivanje tradicionalnih religija i rituala, nagle društvene promjene traže objašnjenje i sigurnost ...
 - ❑ Jesu li one dokaz da religija / religioznost trebaju i suvremenom čovjeku?
-

Vrste novih religijskih pokreta

- Pokreti koji prihvaćaju svijet (usmjereni na duhovno blagostanje članova, npr. Scijentolozi, New Age);
- Pokreti koji odbacuju svijet (isključivi, s naglaskom na kritiku postojećeg društva);
- Pokreti koji se prilagođavaju svijetu (naglasak na duhovnoj čistoći, bez naglašenih vidljivih promjena, npr. Pentekostalci).



Korištena literatura

- A. Giddens, *Sociologija*, Globus, Zagreb, 2007.
 - E. Ćimić, *Drama ateizacije*, Mladost, Beograd, 1984.
 - H. Knoblauch, *Sociologija religije*, Demetra, Zagreb, 2004.
 - J. Frazer, *Zlatna grana*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2002.
 - J. Kregar i dr., *Sociologija*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.
 - M. Haralambos, *Sociologija*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
-